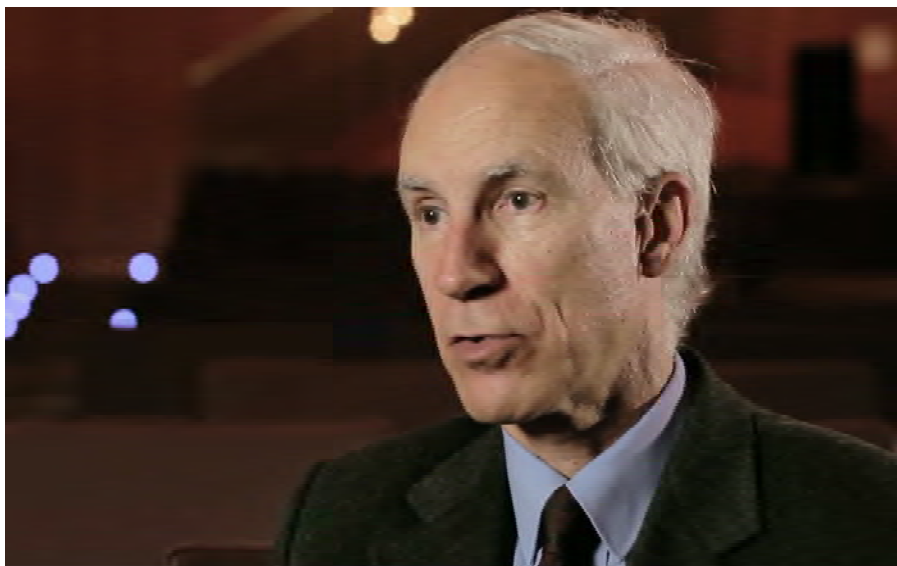

RECERCA

64

ENTREVISTA A DAVID JOU

Fra Josep Manuel Vallejo

ENTREVISTA A DAVID JOU

FRA JOSEP MANUEL VALLEJO

EL CRISTIÀ

Per començar, una pregunta «molt senzilla»: ¿Quin és per a vostè el sentit de la vida?

No és una pregunta senzilla. Una font de sentit en la meva vida ha estat obrir-me al que diu l'evangeli: «Estima Déu sobre totes les coses i l'altre com a tu mateix». No he arribat, ni de bon tros, a «l'altre com a tu mateix» ni a «Déu sobre totes les coses». Però m'orienta, perquè és obertura cap a l'infinit, cap a allò grandios, cap al desconegut, cap al Misteri, i al mateix temps obert cap al misteri de l'altre, proper, difícil, sovint incòmode. Proporciona, doncs, sentit en una doble significació: com a interpretació i com a orientació de la vida. Però realment, «estimar Déu sobre totes les coses i l'altre com a tu mateix» és demanar molt en una frase molt curta.

¿Les grans conviccions que fonamenten la seva vida, quines són?

Que el món i la vida no s'acaben en ells mateixos. Que el món és intel·ligible i que val la pena conèixer-lo. Que aquest coneixement és més eficaç quan està impregnat també d'emoció i quan es comparteix amb els altres. Que el saber és més ric quan l'il·lumina l'amor. He treballat el saber amb la ciència, la sensibilitat amb la poesia, i he fet un cert servei a la col·lectivitat difonent el coneixement o elaborant l'expressivitat poètica.

¿Amb un rerefons ètic?

Sí, naturalment. Per això comentava la dimensió de servei a la col·lectivitat: que el que fas, el que aprens i el que sents no quedi només per a tu sinó que pugui servir per a d'altres. Per això, bona part de la meva poesia no és purament intimista, sinó que moltes vegades m'he procurat plantejar situacions que preocupen i afecten la societat. Per

exemple, el tema ciència i fe, o fer una poesia religiosa actual, quan se n'escriu tan poca i sembla que no tingui sentit escriure'n. Llavors adverteixes que tens un gran repte expressiu i que pots fer un servei a la societat, en el sentit de fer-la més lliure, amb més elements de referència, i que pots contribuir a que la gent interessada en el tema religiós s'hi pugui sentir propera a alguns tipus de preocupacions que fa cinquanta o seixanta anys no hi eren perquè el context era diferent.

He estat persona més de reflexió que d'acció; en aquest sentit, a vegades trobes a faltar involucrar-te més en l'acció social: la gent ho veu directament i ho aprecia més. Però contribuir a les idees de fons, que donen vigor i significat a l'acció, també em sembla important.

Però la ciència, i la reflexió sobre ciència i fe, són serveis que interessin molt.

A la universitat –on ja he tingut uns cinc mil estudiants–, intento explicar una ciència que sigui útil als interessos concrets de les diverses especialitats, i això em fa aprendre molt, i és apreciat pels estudiants, cosa que encoratja molt. En canvi, el tema ciència i fe l'acostumo a tractar en conferències i cursos fora de la universitat, a públics molt diversos, quan m'ho demanen. És certament un tema que interessa a molta gent, perquè la visió de la ciència –que la majoria de gent només coneix molt imperfectament– condiciona indirectament la manera de pensar què és la realitat, de si Déu cap o no cap en la realitat.

Vostè va néixer el 1953 a Sitges, i en un text seu diu: «Vaig passar la meva infantesa entre el taller del meu avi, escultor, la biblioteca de la meva mare, l'escola i la platja». El pare era capità de petrolers. ¿Com l'han marcat aquestes persones?

Ha estat un privilegi. Quan era petit jugava al taller del meu avi mentre ell feia escultures. Era una cosa d'anar veient com sorgien les escultures. Amb la meva mare veia tants i tants llibres que formaven part del meu ambient. Als sis anys ja havia començat a escriure petits contes o de

novel·les a l'estil del Salgari, d'Enid Blyton, de Karl May. I el meu pare era una presència curiosa perquè passava a casa tres setmanes o un mes a l'any, tan sols. Ara els capitans de vaixell passen com a mínim tres mesos a casa. Llavors era una època molt més dura. Però malgrat que estigués lluny era una presència: n'anaven arribant els telegrams des del canal de Suez, des d'Adén, des del Golf Pèrsic... i això t'eixamplava el mapa i hi veies un gran recorregut que et resultava familiar. El Canal de Suez, per a mi era tan familiar com Barcelona.

O sigui que no només el paisatge de Sitges l'ha marcat.

També molts altres paisatges, reals o imaginaris. Però el paisatge de Sitges està molt bé, és molt agradable, amb la visió del mar i el passeig marítim... Però, a més, Sitges era per a mi un caliu humà vinculat a la religió i a les festes. Algunes de les meves primeres experiències són de tipus religiós i potser per això la religió sempre m'ha interessat tant. L'ermita del Vinyet, voltada llavors de camps de blat, era prop de casa dels meus avis, i hi anàvem sovint: una passejada d'un quilòmetre i mig, arrecerar-te en l'ermita, i veure-hi una mena d'ordre espiritual del món en què se sublimava la bellesa de l'exterior. També trobaves com una família ampliada, una sèrie de gent que només veia quan anava a missa, i que la mare, en sortir, saludava... i tenies la sensació que la teva família era molt gran. Això em va marcar, també, des del punt de vista de l'estètica (l'olor de l'encens, els ciris, la música, el cerimonial que impressiona, el recolliment en la capella fosca sentint la remor propera de les ones els dies de tempesta...). Era una sensació agradable i màgica.

És a dir, va créixer en un ambient cristià.

Sí, amablement cristià. De fet, el primer record que tinc d'escriure, de naixement de la vocació d'escriure, és molt nítid. Mentre ens preparaven per a la Comunió, ens van encarregar que féssim una redacció sobre algun text bíblic; vaig prendre la lectura de Daniel i els joves al forn i vaig començar a escriure, vaig complir amb el deure però vaig continuar escrivint perquè sentia alguna cosa nova, el plaer d'escriure, de pensar coses noves... Ho recordo molt.

Després han vingut dos altres tipus d'experiència que també m'han marcat molt. Una va ser la intel·lectual. Vaig trobar Plató, Aristòtil, el Déu del motor immòbil, el Déu de les idees, Sant Agustí, Sant Tomàs d'Aquino... Són obres que t'impressionen i veus que Déu també és intel·lecte. De manera que aquella experiència religiosa que per a alguns s'acabava en emocions que després s'esvaïen, per a mi va ser una cosa que després intel·lectualment es refermava. L'altra va ser l'experiència social, prendre consciència del dolor del món, del mal del món... Llavors veus que la Paraula de Déu no és abstracta, filosòfica, sinó que és concreta i compromet. Són tres experiències, per a mi, importantíssimes: experiència social, intel·lectual i emotiva. Jo hi trobo alegria, llibertat i profunditat. Ara bé, hi ha hagut companys meus que van deixar allò, que no van anar més a missa, que no es van interessar més pel tema religiós... Què hi farem! A mi sí que m'interessa, sempre m'ha interessat i sempre he dit que m'interessava.

¿I altres persones que l'hagin influït en el seu itinerari espiritual o intel·lectual?

M'han influït molt les reunions del patronat de la Fundació Joan Maragall. Fa vint-i-dos anys que en sóc membre. Hi arribo amb el cap

ple d'equacions i em trobo de cop i volta en un ambient diferent. Sempre m'és un plaer escoltar en Pere Lluís Font, que s'explica tan estructuradament i des de tanta profunditat. Tots m'han aportat molt: més idees, més informació, més estímul per pensar. Alguns dels poemes dels meus llibres han sorgit de comentaris de les reunions del patronat. Els cicles de conferències sobre pensadors cristians («Quaranta figures del pensament cristià»), o sobre la Bíblia, o sobre problemes ètics, socials, culturals i polítics contemporanis, fan un tresor extraordinari.

Després de les monges Mercedàries, als sis anys, vaig anar als Escolapis (a Sitges i a Vilanova), on vaig tenir professors molt agradables, que vivien amb molta il·lusió i amb molta entrega l'ensenyament i la fe. Alguns d'ells van deixar de ser escolapis, però van continuar molt interessats i respectuosos amb l'experiència religiosa.

¿I alguns personatges bíblics que li agradin especialment?

Des de petit m'he sentit proper al rei David i els salms. Em dic David perquè el meu pare es diu David, i ell es diu així pel David de Miquel Àngel. El meu avi escultor, admirador de Miquel Àngel, va dir que si tenia un fill li posaria David. I el seu viatge de noces va ser a Florència i a Roma per veure les obres de Miquel Àngel. Però el David de qui més em van parlar quan era petit era el rei David. Ja de petit em van regalar un llibre d'introducció als salms per a criatures: «Cantando con el rey David. Introducción a los salmos». La figura d'Abraham m'ha interessat, i Jacob, amb la lluita amb l'àngel, i el rei Salomó...

La primera visita que vaig fer a Salvador Espriu es va iniciar amb la seva pregunta: «¿Ha llegit l'Eclesiastès, jove? No? Faci'm un favor. Quan pugui, quan li vagi bé, llegeixi l'Eclesiastès».

I així ho vaig fer, amb la sorpresa que aquell llibre tan sobri, tan elegant, però tan escèptic estigui a la Bíblia. Al final el fan acabar bé, perquè diuen que creure en Déu és l'únic que ens queda. És un llibre que fa pensar.

Jo havia llegit la Bíblia als escolapis, a l'assignatura de religió, i totes les històries bíbliques m'havien atret molt. En el meu imaginari, hi continuen ben presents. El petit Samuel, que se sent cridat enmig de la nit... Ho sento viu perquè tinc l'experiència de la poesia, en què a les hores més impensades sents una veu que et crida imperiosament, i l'has d'obeir, perquè altrament al dia següent se t'haurà oblidat.

En un poema parla que es va endur les Confessions de Sant Agustí a Venècia. ¿Quins sants o persones vives l'han influït en l'itinerari de la fe?

Havia tingut algunes converses interessants amb en Raimon Panikkar, que s'explicava molt agudament, molt ràpidament, tenia molts coneixements. En un parell d'ocasions em va convidar a anar a alguna de les reunions que feien i em van resultar molt estimulants. En certa manera, i salvant les distàncies, el que ell va fer de pont entre cristianisme i hinduisme i budisme, a mi m'agradaria fer-ho entre cristianisme i ciència. El pare Manuel García Doncel, jesuïta, que havia estat professor meu de Teoria de Grups i de Teoria Quàntica de Camps, i amb qui he mantingut molta relació, em va estimular en aquesta línia. Ell ha aplegat una gran biblioteca a Sant Cugat d'Història de la Ciència, de Filosofia de la Ciència i de Ciència i Fe, i algunes vegades em convidava a anar-hi i parlàvem de temes filosòfics i teològics, o al seu seminari sobre Ciència i Fe... Jo hi aprenia molt. A mi m'agradaria fer això però donar-li una certa forma més literària i poètica, no tan erudita i rigorosa.

La ciència occidental neix en part gràcies al cristianisme. El cristianisme secularitza la naturalesa, no és sagrada i, per tant, es pot estudiar i manipular.

No és sagrada i, a més, té lleis. No és sagrada i no és una il·lusió, ni una aparença, com és en el pensament oriental. Si el món és il·lusió i aparença, no t'hi impliquis amb tanta profunditat. És a dir, fas una ciència pràctica, però llavors no aspiris a més profunditat, perquè creus que no n'hi ha. En canvi la visió bíblica (una Creació amb lleis) invita a molta més inquietud teòrica.

A l'Orient, el que és real és invisible, està més enllà.

En les meves conferències faig notar, de vegades, que el tema ciència-fe és molt antic. Per exemple, amb Pitàgores, les matemàtiques deixen de ser agrimensura i comptabilitat, per passar a ser un element central del món, i amb una característica divina. Això ha tingut una influència enorme en el pensament occidental. I, en el fons, malgrat que alguns ridiculitzen el politeisme, ja intuïa que entre nosaltres i la matèria hi ha un dinamisme que se'ns escapa. Els antics hi posaven una divinitat, i nosaltres hi posem unes forces físiques abstractes que descrivim amb teories matemàtiques.... Òbviament els antics no podien fer el mateix que fem ara i postulaven entitats sobrehumanes, antropomòrfiques, zoomòrfiques..., feien el que podien. Però habitualment, en ciència, a la gent els interessa poc la història, tret d'alguns erudits, perquè només interessa la ciència actual. En ciències, la idea de progrés continu fa que vegis els que et precediren com si els haguessis superat, ja. En canvi, en les humanitats això no ho fas. L'humanisme és molt més obert al passat que la ciència.

Som com nans pujats sobre gegants. Sense gegants nosaltres no hauríem arribat aquí.

Efectivament. I d'això sí que en som conscients; però, ¿què va fer el gegant per pujar tan amunt o per ser tan gran? Això, en la ciència no es pregunta.

Tenim l'orgull de la modernitat, de la Il·lustració, que trenca amb tota tradició tant en les humanitats com en la ciència.

Sí. Fa que es perdi un caliu, una continuïtat, una transmissió que jo trobo important.

¿I de Jesús de Natzaret, quins aspectes el sedueixen més?

D'una banda, la predicació, les paràboles, amb la seva frescor. D'altra, la vida itinerant, que dona una sensació de llibertat, d'anar a buscar la gent, en lloc de ser l'erudit que està en un lloc i espera que els altres se li atansin per ensenyar-los. I després, i per sobre de tot, la Passió i la Resurrecció, aspectes més misteriosos. La Resurrecció, més que un miracle, em sembla una nova creació del món. No és una cosa puntual, perquè un home que ressuscita només ell no em soluciona cap problema. Però si de la seva Resurrecció en pot participar tot l'univers, m'hi sento implicat des del fons ...

Imagino la creu i la resurrecció com una mena de mística de Déu. Per a nosaltres la mística és pujar cap a allò més pur i més elevat. I em pregunto, per a Déu, ¿la mística quina cosa deu ser? I penso que pot ser entrar fins al fons del dolor, fins a l'extrem més baix de l'univers. Imaginar Déu com grans equacions matemàtiques i lleis físiques i intel·ligència del món és molt fàcil, lògic i bonic. Però aquí no hi ha ni el bé, ni el mal, ni el dolor. Si Déu només estigués implicat en el bé i la bellesa, estaria bé, però aquest Déu que surt de si mateix fins a l'extrem d'anar al fons del dolor físic, del dolor espiritual, de la burla dels altres, d'abandonament, aquest extrem de buidor, em sembla el punt culminant de la història de l'univers, el punt culminant de la mística de Déu. A la creu, Déu ha realitzat ja l'experiència suprema del món, perquè la part del bé i la de la lògica ja les tenia abans. Ara fa seva una cosa que no li corresponia, que no li feia cap falta, la dimensió més obscura de la llibertat. I després d'això, és lògic que vingui una nova creació del

món. I per a mi aquesta creació sí que és la creació des del no-res. La creació inicial no és des del no-res. ¿Com pots dir que hi havia el no-res si hi havia Déu, que és l'èsser absolut, l'èsser total? Ja entens que es vol dir des del no-res material, però no és la creació des del no-res. És com la tzimtzum dels cabalistes: Déu es retira perquè el món pugui ser. Ho trobo molt bonic. ¿I quan crea Déu del no-res? Quan Déu arriba realment al fons, al no-res de la buidor, de l'abandonament, del dolor... Això és, per a mi, la creació de la Resurrecció. I la creació de la plenitud del món serà la de l'Esperit Sant, la de la plenitud en el nou univers, perquè aquest univers no pot tenir vida eterna: la vida s'hi acabarà en seixanta mil milions d'anys (la vida a la Terra, s'acabarà en només tres mil milions d'anys). Però hi ha altres maneres de concebre l'univers que no podem ni imaginar.

Així, doncs, de Crist m'atreuen aquests tres aspectes: la predicació moral i la figura itinerant (aspectes relativament humans) i el misteri de la creu i la resurrecció, no una derrota sinó la victòria més plena (el Crist Majestat). En aquesta derrota total hi ha la victòria total, és on Déu ha fet seu el tot. Per a mi, el tema de creu i resurrecció és impressionant, em fa pensar molt. Ho veig immensament més potent que no pas un home mort, derrotat, abandonat. Si Déu es limités a ressuscitar aquest home per uns quants dies, i manifestar-se a uns pocs, ¿què resoldria? La resurrecció és molt més.

Vostè té un Càntic Espiritual on Déu té rostre, i fem experiència de la seva mirada. Però a mi em qüestiona molt que, quan mires la immensitat de l'univers, ¿com pots dir que Déu té rostre? Ja sé que són nivells de llenguatge diferents però Déu és Esperit i a la vegada l'experimentem com algú que ens mira amorosament... ¿Com podria dibuixar això?

Per a mi, dintre de la racionalitat físico-matemàtica de la immensitat també hi ha la nostra racionalitat personal, la racionalitat amb rostre i mirada. Hi ha gent que preferiria que entre la físico-química i nosaltres hi hagués una gran discontinuïtat. Que hi hagi una certa continuïtat per a mi és agradable perquè veus que en aquesta racionalitat físico-matemàtica de fons hi cap aquesta dimensió amorosa, personal. Per a

mi, aquesta racionalitat abstracta també es concreta a través de la poesia, del diàleg, de la paraula. La religió és paraula i rostre.

Déu, per altra banda, està més enllà del creat, del visible. Plató tenia una certa raó. La realitat de Déu és transcendent, està més enllà del que veiem.

Sí. I la realitat de la física quàntica, en certa manera, també. És bonica la física quàntica perquè et diu: amb la teva raó habitual no pots entendre el món. Quan vols entendre el món segons a quins detalls, la teva raó és insuficient. Malgrat això, la lògica més gran que la teva, la lògica quàntica, és la base de la computació quàntica, amb el principi de superposició. Llavors, tens un exemple en què la mateixa ciència et diu que la teva lògica, que pensaves absoluta, és part d'una lògica molt més subtil, molt més complicada, molt més gran. En la física quàntica, la mirada de l'observador fa que la realitat potencial es concreti en realitats actuals. És un tipus de mirada en què els ulls que miren fan que la realitat existeixi d'una manera concreta. Abans de mirar un electró, l'electró està a totes les posicions, té totes les velocitats, i és la nostra mirada que fa que passi a tenir una posició concreta, una velocitat concreta.

¿Veuria paral·lelismes entre la física quàntica i les experiències dels místics?

Pot haver-n'hi alguns, en el sentit que la ciència et pot portar a una mística de la naturalesa, perquè et posa en contacte intens amb aspectes de la naturalesa que mai no havies tingut en compte, més enllà que la que imaginaves. D'altra banda, t'ajuda a veure algunes possibles limitacions de la mística. Per exemple, en un poema comento una situació narrada per Comte-Sponville. Ell diu, més o menys: «Vaig tenir una experiència trasbalsadora; era al bosc, a la nit, i veia el cel, les estrelles, el bosc, i no necessitava res més, perquè amb això ja ho tenia tot; Déu no em feia cap falta». Però en canvi la ciència diu: perquè hi hagi tot això ha d'haver-hi ruptures de simetria entre matèria i matèria, sintonies subtils entre els valors de les constants físiques, que la física encara no ha explicat. Així doncs, darrere això que t'està emocionant, hi ha un ordre molt més profund que ni tan sols imagines si no has fet

bastants anys de física. Llavors, quan Comte-Sponville diu: «Ja no em feia falta res» està fent una afirmació psicològica bonica, però sense cap profunditat ontològica. Ontològicament fa falta molta més cosa. ¿Podem deduir d'aquí que Déu fa falta? No ho puc afirmar, no puc afirmar que això sigui Déu. Però fa falta molt més del que imaginem. Llavors aquesta emotivitat, aquesta connexió directa de la mística, no sempre és prou convincent.

La mística pot ser massa personalista, massa psicològica, i allunyar-te de la societat: jo ja tinc el meu Déu, jo ja em comunico amb Déu i els altres no em fan falta... La mística religiosa sempre ha intentat anar més enllà d'això i d'aquestes experiències treure'n un ferment de transformació del món. Si només ha de ser autocontemplació i narcisisme, no m'interessa la mística.

¿Hi ha algun corrent espiritual que li sigui més simpàtic: carmelita, franciscà, benedictí...?

El món franciscà sempre m'ha resultat simpàtic. El franciscanisme és fresc, acollidor, alliberador, molt radical en la seva experiència, molt proper a una simplicitat absoluta (que també és la que voldries en la física, on voldries arribar a les equacions més simples, més sòbries, i treure't de sobre tota la resta). Sense voler possessions, ni seguretats, sense voler res més que Déu, no diré nihilista perquè va cap a la plenitud. Una altra espiritualitat que m'interessa és la dels jesuïtes, en un sentit més intel·lectual, més especulatiu, potser pel pare Doncel i el pare Dou, i perquè també dos amics meus de física s'han fet jesuïtes... I fra Lluç Torcal, prior de Poblet va estudiar física a l'Autònoma. Dels estudiants de física de l'Autònoma n'ha sortit un monjo de Montserrat, un de Poblet i dos jesuïtes: no és una mala collita, ben mirat.

¿Visca la física!

Sí. En quaranta anys. Però bé, de tota manera... Del món jesuïta m'interessa aquesta experiència més intel·lectual, sofisticada... Pel meu

caràcter, més aviat llibresc i intel·lectual, és lògic que els jesuïtes, i la seva contribució a la ciència, i el donar testimoni que el saber i la ciència poden formar part del cristianisme sense problemes és quelcom que m'atreu i m'implica. I de l'altra, l'espiritualitat franciscana, més alliberadora. Ja sé que són diferents, però totes dues m'interessen.

Però hi ha continuïtat. La Cristologia de sant Ignasi és franciscana, és la del Crist sofrent i crucificat, i la contemplació imaginativa que proposa en els seus Exercicis Espirituals, allò de «como si presente me hallare», ve de la tradició cistercenca i franciscana. Hi ha una certa continuïtat espiritual. I, per altra banda, Roger Bacon, un dels iniciadors de la ciència moderna, era franciscà. I un filòsof franciscà, Guillem d'Ockam, en buidar els noms de les essències prepara el camí per a la lògica formal. En els inicis de la ciència europea hi ha monjos cristians. Quan es critica l'església per obscurantista, és ignorància.

Sí, i perquè també ha tingut èpoques fosques, tot s'ha de dir. Però no perquè necessàriament sigui així, sinó perquè hi ha èpoques que per massa poder o pel que sigui, ha caigut en això.

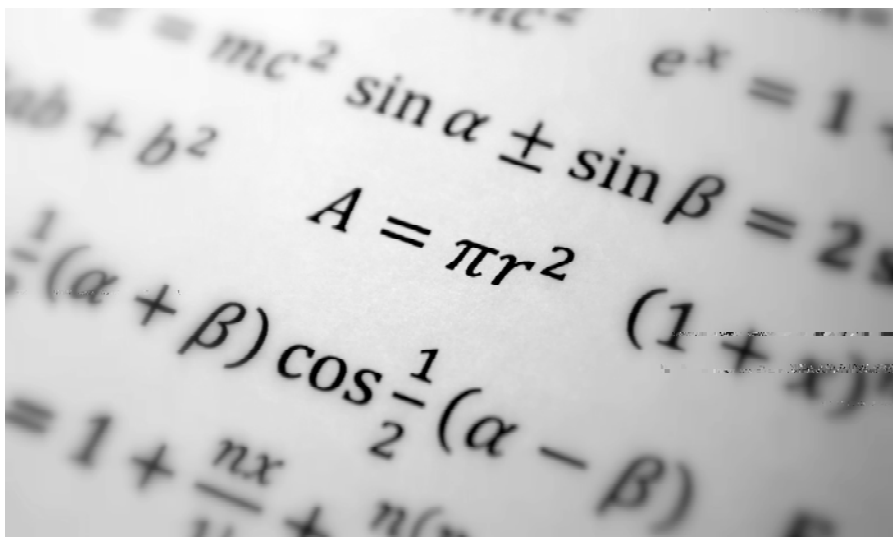
Vostè diu en una entrevista: «La fe m'ha procurat una alegria considerable i m'ha resultat un estímul per buscar formes poètiques». Expliqui-ho una mica més.

Quan sents una experiència profunda tens interès a manifestar-la. El context del món canvia, però per expressar aquesta alegria dins d'un determinat món, sent científic, has de trobar una manera d'expressar-ho que resulti versemblant a tu mateix i als teus lectors, i els meus lectors són, en part, gent que va a les meves conferències i que fan preguntes que no sé respondre però que vaig reflexionant i després donen lloc a poemes. En aquest sentit hi ha hagut un cert diàleg entre la meva interioritat i l'exterioritat de gent que interpel·laven des de fora, creients o no creients. Això fa que t'impliquis més i estimula la creativitat. I aquesta creativitat, per a mi, tenia aquest element d'alegria, de bona nova evangèlica. Si realment creus que un dels punts culminants de la creació és la passió i la resurrecció, si allò que sembla tan negatiu ho veus com la porta a un aixecament del més profund, si això no t'alegra, no sé què t'alegarà.

EL CIENTÍFIC

¿Què és el que més el fascina de la ciència?

La seva manera de mirar el món, el conjunt de relacions que descobreix en el món. La física és mirar matemàticament el món i quan ho fa, està assajant contínuament coses noves, que semblava que no tinguessin cap relació. Alhora, hi ha un element de desbordament de la realitat, com en les equacions de l'electromagnetisme, en què hi ha tota la llum, tot el saber sobre la llum, però desbordant. Llavors t'adones que les ones electromagnètiques poden tenir moltes longituds d'ona però nosaltres només en veiem un petit interval. Et sents limitat, però també obert a un món immens en extensió, en profunditat, en complexitat, en possibilitats. I el que més et fascina, pensar el món una vegada, i una altra, i una altra... Per exemple, per a la majoria de la gent, la matèria és una realitat indiscutible. La tenim aquí, és el punt sòlid al qual sembla que m'hauria de referir per fer qualsevol teoria seriosa en el món. Però la física diu que el fet que hi hagi matèria és una sorpresa perquè hi hauria d'haver una simetria perfecta entre matèria i antimatèria, i en

aquest cas s'hauria anihilat la matèria amb l'antimatèria i l'univers seria fet només de llum. Llavors, allò que per a tothom és obvi, com la matèria, resulta en canvi una sorpresa. Però és això, la combinació de relacions i de sorpresa, el meravellament pel món estimulat des d'una raó que va molt més enllà del sentit comú i que duu a les sorpreses de la relativitat especial, de la relativitat general, de la física quàntica, de la teoria del caos, de la biologia molecular, de la neurobiologia, de l'evolució, i que està sorprenent contínuament.

El que és molt sorprenent és que la matemàtica, que de fet és una ciència abstracta, ha procurat teories i lleis que després s'han acomplert.

Sí. Això és una gran sorpresa, veure com s'encarnen, per dir-ho així, les matemàtiques en el món. De manera que quan et parlen de l'Encarnació de Déu en el món, quina ximpleria, podria semblar. Però, ¿com s'encarnen les matemàtiques, com es fan matèria, com regeixen la matèria? És una de les sorpreses de la ciència: funciona, però ens sorprèn.

¿En aquest sentit la ciència, la matemàtica tindria quelcom d'art?

Sí. La ciència és una invitació a la creativitat personal més profunda, però hi has d'estar ficat a dintre perquè si no, ni la veus. Sovint sembla

que estiguis fent un exercici rutinari d'anar solucionant equacions, i que sigui una cosa molt mecànica, però de fet és un exercici enorme de creativitat. I per això la gent que fa ciència ho sent tan profundament seu. No és només una cosa abstracta, impersonal, sinó una aventura on realitzes una quantitat d'intuïcions, d'idees i d'aspiracions a la bellesa i la comprensió del món extraordinàries.

Hi ha inspiració com l'artística. ¿Algunes teories havien sortit dels somnis, com aquella de l'estructura del carboni i el benzè?

És veritat. L'estructura del benzè imaginada per Kekulé mentre dormia és un cas ben explícit. Moltes vegades, jo mateix m'he despertat amb la solució de problemes difícils que m'havien estat preocupant molts dies. He tingut molta sort amb això: una part dels resultats meus han vingut mentre dormia. Però no és casual. Un cop el cervell ha treballat molt, s'hi van establir i enfortir uns circuits neuronals, i a la nit es van reagrupar i esborrant records, i de tot això, i d'una manera que no coneixem ben bé, surten els resultats.

És curiós.

Molt. I a vegades, t'has despertat amb el resultat d'integrals complicadíssimes, i després t'has passat tota una setmana fent càlculs fins a verificar el resultat de la intuïció. ¿Com pot ser que de cop i volta t'hagi vingut la intuïció d'un resultat que després et costa dies i dies d'esforç matemàtic detallat? Però la ciència no pot ser només intuïcions. La intuïció t'obre el camí però després has de consolidar aquell camí, de manera que tothom hi pugui transitar.

¿Per què li sembla que a Occident ens hem tornat tan científistes, que hem convertit la ciència en una espècie de religió?

De fet, crec que la ciència, a Occident, hi ha poca gent a qui li interessi la veritat. Crec que els interessa els resultats de la tecnologia, i prou.

La ciència té en comú amb la religió un esforç de pensar el món, de sortir de tu mateix, i això poca gent ho fa.

Agafen els resultats de la tecnologia, es distreuen amb la tecnologia, busquen remeis en la tecnologia, però quins són els fonaments, què els vincula amb el món, etc., crec que interessa a poca gent. Aparentment diríem científista pel que fa als resultats pràctics de la ciència, però pel que fa a l'esperit científic, d'anar-te qüestionant, dubtant, de fer un esforç de dialogar amb l'altre, jo crec que es troba poc.

¿Però no està com inoculat a la nostra mentalitat que allò que no es demostra no existeix?

En aquest aspecte, teniu tota la raó.

Llavors és un científisme, una reducció.

És una reducció feta sovint per gent que no sap ciència i que mai no ha sabut fer cap demostració de res, però estan convençuts que si una cosa no la pots demostrar no és real... S'estan creient munts de coses que mai no han demostrat ni comprovat. En canvi, la ciència de debò és una aventura, no saps on vas. La demostració arriba al final. La demostració no és al començament de l'aventura científica, sinó el resultat final de tota una aventura d'intuïcions, de discussions, que al final cristal·litzen en una demostració. I això ha de ser l'inici d'un camí nou. Déu és com una aventura i una recerca: t'obre un camí de vida i de preguntes que no va contra la ciència. El que passa és que si consideres la ciència com els llibres de ciència ja cristal·litzats, en què hi ha la ciència coneguda, allà sí que ho trobaràs tot demostrat, perquè és la ciència feta fins ara, però la ciència que ve, que diferent!... ¿Què s'està preguntant la ciència ara? Costa molt saber-ho, i la ciència és una aventura contínua. Però si no estàs treballant en la ciència, això et costa ni tant sols d'intuir-ho i per a tu la ciència és un conjunt de demostracions molt eficaç a l'hora de descriure el món. La ciència no parla mai de Déu, però tampoc no parla mai de l'emoció ni de les intuïcions de l'investigador, ni ho ha de fer, perquè no és això el que se li demana a la ciència.

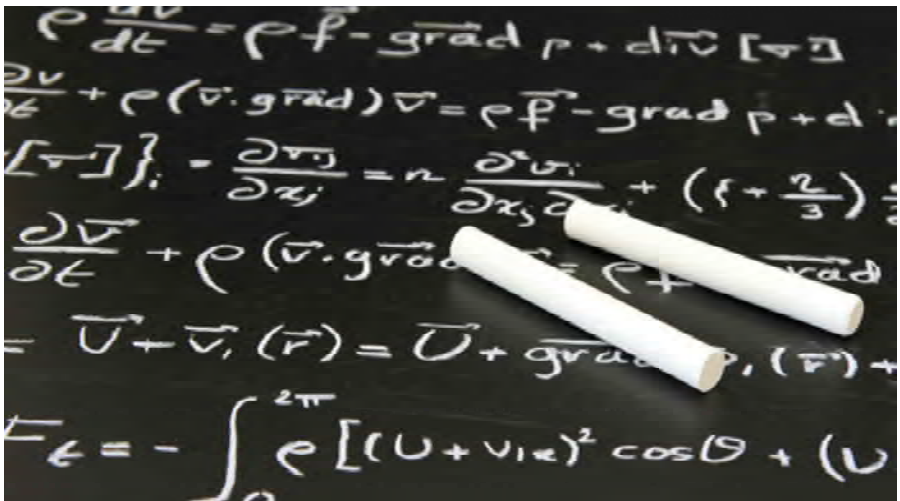
¿Què sabem en aquet moment de l'estructura de la matèria, de manera senzilla, a través de la física de partícules?

Sabem que està formada de quarks i de leptons. Els quarks són partícules que tenen interacció forta; els leptons són partícules que no tenen

interacció forta. Una sorpresa és que tota la matèria que coneixem està formada tan sols pels quarks i els leptons més lleugers. Darrera d'això, hi ha dues famílies de quarks i de leptons més pesants. Els pots fabricar amb gran energia i només duren 10^{-25} segons o 10^{-20} segons. Llavors dius, si tota la matèria que conec està feta tan sols dels quarks i leptons més lleugers, ¿quina falta fan els altres? De fet, són fonamentals per poder trencar la simetria entre matèria i antimatèria i que existeixi matèria. De manera que hi ha una cosa que no havíem ni sospitat que existís, com els quarks de la tercera generació, i si no fos per la seva existència, no podrien existir les galàxies ni la vida: la matèria que ens forma no existiria i només seria llum. Per a mi és la cosa més sorprenent sobre la matèria. Per això, quan diuen que Déu no forma part de la realitat, o que Déu no fa cap falta per a la nostra existència, jo penso: «¿Què saps tu?» ¿Què és la realitat? Les matemàtiques, com dèiem abans, ¿són part de la realitat o no? Són part central de la realitat però no sabem ben bé com es realitzen en la realitat concreta que coneixem. Però la realitat és molt més àmplia.

¿Seria correcte afirmar que el dedins de la matèria s'assembla cada vegada més a l'esperit?

En un cert sentit, sí, en dos aspectes: per l'extrema matematització de la física quàntica, en què les partícules esdevenen les singularitats d'un

camp quàntic, una sèrie d'operadors de creació i destrucció actuant sobre un buit quàntic; i d'altra banda perquè l'existència de tot el que coneixes depèn de l'existència d'unes entitats efímeres, que mai no han estat observades directament, sinó a través de les seves desintegracions. És perfectament concebible un univers només de llum. De vegades em pregunto si en un univers només de llum hi podria haver intel·ligència. Podria ser que sí si aquesta llum interaccionés de manera no lineal amb les ones gravitatòries, i tot l'univers fos com una mena de computador quàntic, fotònic i gravitatori... Pots pensar tantes coses...

Per a nosaltres, sembla que la raó, la intel·ligència, sigui una cosa purament humana però més aviat som nosaltres els qui som el resultat d'una intel·ligència. Una cosa és la raó biològica, que naturalment està relacionada amb una evolució i amb unes capacitats del cervell, i l'altra és la racionalitat física, aquestes lleis abstractes que funcionen des d'abans que hi hagués cap espècie viva, cap cervell, cap estrella, cap galàxia, cap protó... La raó de la física desborda enormement la raó biològica. El que és curiós és que la raó biològica sigui capaç d'arribar a detalls tan subtils d'aquesta racionalitat física a través d'unes matemàtiques que no sabem si són un invent de la humanitat, o si són una realitat profunda molt anterior a nosaltres.

¿I per què ha de ser tan gran l'univers? Li he sentit dir, en alguna conferència, que ha de ser molt gran perquè nosaltres existim...

Sí, perquè l'univers, quan té tres minuts, només té hidrogen i heli, i nosaltres estem formats de carboni, nitrogen, oxigen i altres coses. Aquest carboni, nitrogen, oxigen s'han format dintre d'estrelles per fusions nuclears successives. Ha calgut, primer, que es formés una primera generació d'estrelles, que dintre d'elles es formessin els nuclis pesants, que després explotessin, escampessin aquests nuclis pel voltant, que es formés una segona generació d'estrelles, algunes de les quals podien tenir planetes amb carboni, nitrogen, oxigen, ferro, etc., i en alguns d'aquests planetes podia començar la vida. Ara, quan mires el temps que tarda tot aquest procés, et surten, com a mínim sis mil milions

d'anys per tenir els primers bacteris. I per tenir els primers humans, et fan falta uns tres-mil vuit-cents milions d'anys més. Si l'univers fos estàtic, això no implicaria un univers gran, però si l'univers es va expandint, si tot aquest temps la seva frontera s'expandeix a la velocitat de la llum, ens trobem que l'univers, perquè hi hagi només una espècie intel·ligent, hauria de tenir deu mil milions d'anys llum de radi, com a mínim. Per a mi és interessant, perquè quan compares la grandària, dius «no som res». Però quan fas la comparació de la lògica física, veiem que aquesta immensitat és necessària perquè puguem existir. Ara, si al darrere d'aquesta lògica hi ha un Déu o no, no ho sé. Jo crec que sí, i altres creuen que no. Això no ho demostra, però fa pensar.

El fet que l'univers hagi tingut un inici, en principi, ¿impedeix pensar que aquesta expansió, en algun moment degut a la gravetat es contragui?

No impedeix pensar-ho, però sembla, avui, que l'expansió s'estigui accelerant, de manera que l'univers cada vegada sigui més dilatat, més ampli... I a mi és l'aspecte que més em desagrada de la cosmologia actual, perquè, després de 60 mil milions d'anys, s'acaba la vida a tot arreu de l'univers, perquè ja no es formen noves estrelles, etc. Llavors, queda un univers que continua indefinidament, sense vida ni res... Jo preferia l'univers que s'expandia i arribava a un màxim, a una plenitud i després desapareixia. Per a mi era més elegant, però en la física actual no sembla ser així. Però podria ser que l'energia fosca fos inestable, i es convertís en matèria fosca i al final tornés a haver una contracció...

¿És cert que la matèria coneguda és el 4%? ¿Només? La resta, ¿què és?

Sí. La resta és matèria fosca i energia fosca. La matèria fosca (el 26% de l'univers) no està formada de neutrons, protons i electrons, sinó d'altres coses que no coneixem i que ara es busca en el CERN, probablement, partícules supersimètriques, que contribueixen a la gravitació. I l'energia fosca (el 70% de l'univers) no se sap ben bé què és. Podria estar en forma de partícules, que es repel·lissin les unes a les altres amb una antigravetat, per dir-ho així, i que expandissin l'univers en lloc de contreure'l.

És fascinant

Sí. Totalment.

Una altra cosa que em preocupa és el tema de l'atzar. ¿Podem explicar l'evolució biològica, humana amb un atzar absolut? ¿No s'intueix que hi ha d'haver algunes intervencions divines per conduir l'evolució?

Jo crec que no cal. Fent un univers prou gran, en un lloc o altre es realitzaria allò que Déu volia realitzar. Si fossis Déu i volguessis que hi hagués una espècie intel·ligent, amb la recepta que coneixem, tard o d'hora, en un lloc o un altre, es produiria. La probabilitat que hi hagi planetes amb vida intel·ligent és molt petita però com l'univers és immens, podries tenir prou tranquil·litat que en un lloc o altre en sortirà una intel·ligència capaç d'entendre que hi ha alguna cosa més. Si només mirem la vida a la terra, clar que ens sorprèn. I dius: i aquí, ¿per què va caure aquell meteorit fa seixanta-cinc milions d'anys que va eliminar els dinosaures? Hi ha tota una sèrie d'aspectes fortuïts que s'haurien pogut produir... Si mirem l'escala total de l'univers, en canvi, podries deixar actuar l'atzar i deixar que les coses vagin evolucionant i, tard o d'hora, a algun lloc s'hi arribarà. Per a Déu tant se val, perquè la seva noció de l'espai deu ser molt diferent de la nostra, que la intel·ligència es produeixi aquí o allà. Jo diria que Déu ja sap que en un planeta o altre es produirà això i que és com un pare que acull el fill sigui com sigui. Al final estimarà el que hi hagi, que això és l'important. Jo crec que per a Déu l'important és estimar el que sorgeixi i estar obert a la sorpresa de què en sorgirà.

Jo recordo que Mossèn Nicolau deia que des de fa quatre mil milions d'anys fins avui, si els canvis es produeixen per mutacions aleatòries, no hi ha prou temps per passar d'un element unicel·lular a la complexitat d'un ull o del nostre cervell. ¿Això no és raonable?

Sí, el que passa és que com hi ha la selecció, es multipliquen les còpies bones i s'eliminen les altres. Seria molt improbable que un mico escrivís teclejant a l'atzar en una màquina d'escriure un paràgraf amb sentit. Ara bé, amb la selecció, això té trampa perquè si el mico escriu una primera lletra correcta, en fem mil fotocòpies, però tots els intents incorrectes els llencem a la paperera. Després posem a la màquina el

paper amb la primera lletra correcta i deixem que piqui la segona lletra. Si encerta, en fem mil fotocòpies i continuem cap a la tercera lletra; si no encerta, ho llencem. Això canalitza l'atzar d'una manera extraordinària. Hi ha un element que selecciona, que és el medi, no té per què ser un element metafísic, i les coses que no funcionen són rebutjades i hi ha una sèrie de coses que canalitzen molt. Per exemple, no hi ha prou partícules fonamentals a l'univers per fer un exemplar de cada proteïna de 60 aminoàcids. La quantitat de possibilitats que n'hi ha és vertiginosa. Llavors, si l'univers estigués provant cada mil·lèsima una d'aquestes proteïnes, en tota l'edat de l'univers, no hauria pogut fabricar una certa proteïna concreta. Però no cal provar totes les possibilitats, perquè les proteïnes que no es pleguen bé, que tarden més d'un minut a plegar-se, ja són desestimades. Llavors, tot aquest atzar que en principi té moltes possibilitats, queda molt reduït per una sèrie de condicions físico-químiques. Els càlculs de probabilitat són complicats perquè no saps ben bé quin és l'espectre de possibilitats. Ara, realment, com diu Mn. Nicolau, hi ha tantes possibilitats que no hi hauria hagut temps. És a dir, si penses només en la Terra i haguessis hagut d'explorar a l'atzar totes les possibilitats fins arribar a aquí, no hi hauria hagut temps. Però si comptes amb tot l'univers i tota la possibilitat de planetes, llavors en un o altre, sí que hi ha hagut temps. I en particular, aquí a la Terra sí que hi ha hagut temps perquè els episodis s'han produït d'una manera que ara nosaltres interpretem que això portava cap a nosaltres. Però podria no haver estat així. Déu fa l'univers, i tard o d'hora arribarà. Que siguin els humans o altres, doncs Déu ja s'adaptarà, ja es manifestarà d'una manera o altra ja ho estimarà.

Però si som fruit d'una evolució atzarosa, costa lligar que l'home sigui imatge de Déu, fruit dels seu designi amorós.

Podria ser que el «designi de Déu» fos l'amor, que «la imatge de Déu» fos l'amor, més que no pas l'home en concret –és a dir, que l'home fos tan sols «imatge de Déu» en la seva participació en l'amor, però no en les seves característiques d'espècie biològica concreta.

Si fos així, que s'arribés a diverses espècies, en diversos planetes (hipotèticament), a la capacitat d'aquest amor, no posaria tant de problema respecte del tema de l'atzar. Déu sabia que amb un cert ordre fisicoquímic apareixeran espècies capaces d'aquest amor en un lloc o altre de l'univers. Ja en tindria prou amb això. No hauria de «dissenyar» res, enllà d'una forma concreta de lleis físiques, que donaran –a través de prova i error, obscurament, com els mots en la poesia– química i biologia i psicologia i coneixement i amor.

El disegni amorós, llavors, podria ser «paternal», «maternal», pel que té d'acolliment d'allò amorós que pugui donar l'univers, sigui el que sigui, més que no pas pel disseny d'una entitat amorosa especial i concreta.

En el llibre «Déu, cosmos, caos» deia una cosa sobre la probabilitat de la nostra existència. ¿Com era?

Suposava un òvul i un milió d'espermatozous. Llavors, la probabilitat que l'òvul hagi estat fecundat per l'espermatozou que t'ha donat origen seria u sobre un milió. Però la probabilitat que existís el teu pare i la teva mare també és d'una milionèsima l'un, i d'una milionèsima l'altre, i així puges de generació en generació, multiplicant probabilitats infinitesimals, i al cap de sis generacions et queda una probabilitat ínfima. Però el teu pare i a la teva mare pensaven: «el que surti ho estimaré». Això és lo bonic. Això és la grandesa. I no el dir: «ha de sortir precisament aquell i si no surt aquell no el voldré». El que et lliga és precisament l'amor, haver estat acollit sense saber qui series. Per això és tan important difondre l'amor, perquè ontològicament és importantíssim.

Aquesta probabilitat petita és molt més petita que la probabilitat de l'existència de Déu. ¿Per què?

És molt difícil parlar de la probabilitat de l'existència de Déu. Pascal, en la seva cèlebre metàfora sobre l'aposta per Déu, deia: cara o creu, una probabilitat d'una meitat. Jo no sé assignar pròpiament probabilitats, però a falta de cap criteri de coneixement, a priori assigno una probabilitat d'un mig, immensament més gran que la probabilitat de la meva existència. Si dius que Déu és molt improbable, tu encara ho ets

molt més. I també era improbable Mozart o Beethoven o Einstein i van existir, i també és improbable la terra, i el mateix univers... Res no fa falta. Alguns diuen que Déu no fa falta, però certament tu tampoc no fas falta, ni la terra, ni la galàxia, ni la matèria.

¿Per què hi ha coses i no més aviat el no-res?

No ho sabem. La física d'avui es pregunta una cosa més senzilla: ¿Per què hi ha aquest univers en lloc dels altres 10^{500} universos que podrien tenir les mateixes lleis físiques que aquest o lleis relacionades pels principis de dualitat en la teoria de supercordes? Això és sorprenent. Però llavors el físic et dirà que existeixen tots i nosaltres, per força, estem en aquest univers perquè altrament no hauríem existit.

Llavors diuen: no creguis en Déu però creu en la presència de 10^{500} universos molt diferents... Posats a fer, em sembla més racional creure en Déu, la possibilitat més sòbria i rica.

L'autèntica teoria del tot per a mi és Déu, no és la teoria de la física, perquè Déu ho engloba tot, des de les partícules fonamentals a l'univers, des del buit quàntic a la intel·ligència, des de l'individu a la societat i la història.

Les vies clàssiques de sant Tomàs o sant Agustí per mostrar l'existència de Déu, ¿li semblen sòlides?

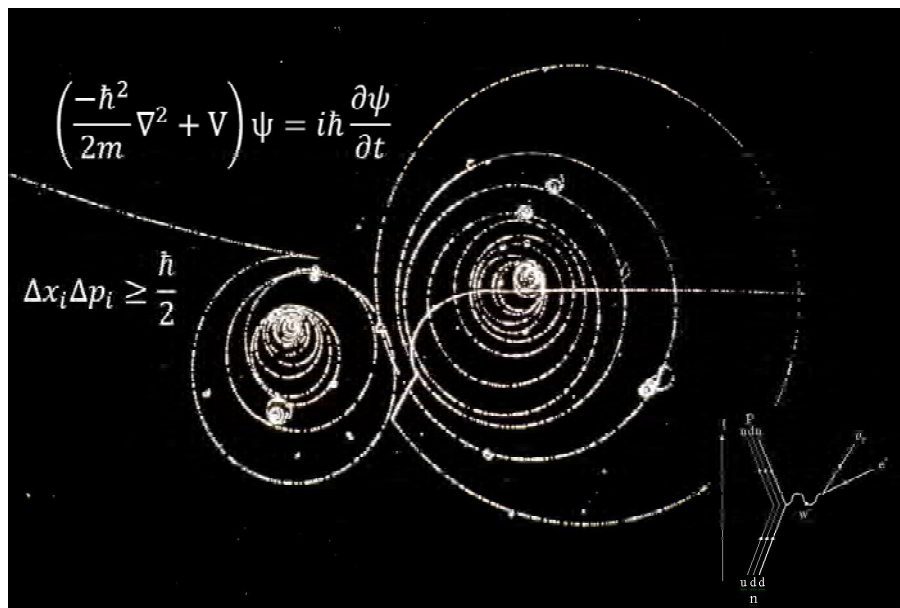
No. Són raonables com a camins d'aventura, però no són demostracions concloents. Per exemple, la primera via parla del moviment de les coses, perquè està dintre de la física aristotèlica, que diu que perquè una cosa es mogui, cal que una força actui contínuament sobre ella. Per tant, les estrelles es mouen i llavors dedueixo que alguna cosa les està impulsant, de manera que hi ha diversos motors i que acaben en el motor immòbil que és Déu. Però un cop passes al principi d'inèrcia de la física moderna, la quantitat total del moviment es conserva. De manera que el que diu sant Tomàs sobre el moviment de les coses correspon a la física del seu temps, però no a la física actual. La segona via parla de la causalitat

eficient, però quan la física arriba a l'inici de l'univers hi posa la cosmologia quàntica, en la qual hi ha una causalitat formal però no una causalitat eficient. Llavors, la causa eficient també et deixa una mica penjat. La cinquena via, la de l'ordre del món, queda afectada per l'evolució, que proporciona uns mecanismes pels quals les diverses espècies poden aparèixer sense que contínuament hagin de ser dissenyades específicament. ¿Per què aquesta espècie està tan ben adaptada a aquest ambient? Té una lògica evolutiva. Les vies de sant Tomàs són molt intel·ligents i continuen fent pensar, continuen descobrint-te que Déu també és una aventura intel·lectual, una aventura de reflexió, però estàs més desvalgut del que ho estava sant Tomàs perquè en aquell temps tot allò tenia una força gairebé demostrativa.

Però la via de la contingència, dir que nosaltres no som necessaris i, per tant, ha d'haver-hi un ésser necessari, aquesta, intel·lectualment és sòlida, no?

Sí. Per a la nostra existència, són necessàries moltes coses prèvies, una estructura matemàtica i material de l'univers d'una gran subtileza. Ara bé, aquestes coses, a la seva vegada, són innecessàries en si mateixes.

Fins i tot podria ser que l'Ésser necessari no hagués necessitat fer l'univers. Però ja que existim, totes aquestes coses temporalment i ontològicament prèvies a nosaltres són necessàries.

Sant Agustí diu: ¿Com és que jo tinc un desig infinit, si sóc finit?

I també ho diu, en una forma lleugerament diferent, Descartes. L'infinit ens fascina, però podria ser una extrapolació especulativa de la raó i del sentiment, més que no pas una realitat. En tot cas, fa pensar. Però això és més poètic que una demostració.

Sí, no són demostracions, són vies que obren els ulls i diuen que l'existència de Déu no és tan absurda.

No és en absolut absurda; és raonable; pot ser considerat com el fonament de la raó còsmica en la natura i de la raó pacificadora en la història; pot ser vist com un dels luxes més bells, potents i alliberadors de la raó –o com un dels somnis més calamitosos de la raó, segons com l'interpretem i el duquem a la pràctica en les nostres vides i societats.

¿Ha dit que l'univers no és necessari?

En la teoria de multiuniversos hi ha molts universos, però cap univers concret no fa falta. Podria ser que fossin tots menys aquest en què vivim. Per què existeixi el món nostre, ¿cal alguna altra cosa? Sí. Però, realment, ¿hi ha cap necessitat que hi hagi res? ¿El món, hauria pogut no existir? Sí. Però existeix i estudio això. Hi ha una gran discussió entre els físics de multiuniversos i els que diuen que ha d'haver-hi una raó necessària que es manifestarà en una teoria del tot més general que explicarà els valors de les constants de l'univers i altres coses. El problema és que en la teoria de supercordes on es volia treure quins eren els valors de les constants de l'univers que permeten que hi hagi vida a l'univers, no s'ha aconseguit, després de tant d'esforç.

Deia en una altra conferència que si aquestes constants canvien lleugerament no hi ha univers...

Hi hauria univers però no tindria carboni, per exemple. Això són dades tretes a partir de la formació de carboni, de nitrogen, d'oxigen, a les estrelles segons la física nuclear. Pots arribar a deduir que perquè hi

hagi una abundància de carboni, aquestes constants han d'estar dintre d'un interval de valors relativament estret.

Clar. Però és molta casualitat, no?

Sí, però per això diuen que hi ha molts universos. I nosaltres, per força, estem a l'univers que permet la nostra existència. Podria ser. Si fos així no seria casualitat, seria que estem a l'univers on podem estar perquè en altres no hi podríem ser. A mi em sembla molt forçat. A més, la teoria de supercordes, si no es troben partícules supersimètriques, i encara que sigui molt reeixida matemàticament, a la llarga s'haurà d'abandonar. I ja veurem si el CERN troba aquestes partícules supersimètriques. És una gran curiositat.

Però si per creure en Déu hagués d'esperar a que totes aquestes coses fossin conegudes i mentrestant hagués de renunciar a creure en l'amor com a base i cim de la realitat, seria la persona més pobra del món, com diria sant Pau. Si per poder creure en l'amor primer hagués d'entendre tota la física, em consideraria l'individu més tonto del món.

EL POETA

¿Quin és el lloc de la poesia en la seva vida?

Central. Vaig tenir la primera sensació que escriure era una cosa important quan tenia uns sis anys. El primer llibre el vaig publicar quan tenia disset anys i no he deixat mai de publicar. Porto uns vint-i-cinc llibres publicats, més de mil cinc-cents poemes. Això acredita que, com a mínim, m'ho he pres seriosament, i no com un hobby ocasional. Aquesta poesia m'ha servit d'exploració emocional del món. He fet poemes sobre el temps, l'amor, la vida quotidiana, però també sobre l'experiència religiosa, científica, cívica, sobre Sitges, sobre Barcelona, sobre el cinema, la pintura, l'art. Ha estat una manera molt àmplia de viure, d'observar, de deixar-te portar per les intuïcions.

¿Com es produeix el moment en què es dispara un poema?

No ho sé. De tant en tant et vénen unes frases del propi interior, o, les sents al carrer i les combines i a vegades tenen un ritme, a vegades una idea, a vegades una música, i pot venir de qualsevol lloc. El problema és que t'agafi amb prou disciplina per dir: «això m'està invitant, segueixo aquesta invitació a veure on em porta». Però hi ha una altra possibilitat de dir: «la podria seguir però em fa mandra o estic molt ocupat».

Clar. S'ha de treballar.

Depèn de la prioritat que donis a la teva vida per seguir aquests primers versos fins a on et portin.

Hi ha un fragment de Pere Gimferrer on parla de com es fa un poema. Diu: «Un ritmo se impone y moldea el lenguaje. Sobre esta falsilla el alejandrino, el endecasílabo, las palabras acuden y se combinan. ¿Qué vemos? A través de apariciones fugaces, de evocaciones imprevistas parece revelarse el verdadero rostro de lo real».

No sé si és el veritable rostre però certament obre un rostre que és més potent que el rostre habitual. Si és el veritable no ho acabo de saber però que realment obre un rostre nou i et posa en contacte d'una manera diferent amb la realitat, i tant.

En Jordi Bachs explicava que ell havia llegit de jove el Canigó de Jacint Verdaguer, i després va anar a veure els indrets que es referien en aquell text. I explica el desencís que li va produir la visió directa dels paisatges en relació a l'expressió poètica escrita. ¿Vol dir que la poesia és una realitat d'un altre nivell?

La poesia pot tenir molts nivells. En un llibre meu que es titula «Passeig Marítim», sobre el passeig marítim de Sitges vist en dotze hores diferents, com les «Cançons de la Roda del Temps» de l'Espriu, l'exercici poètic és ontològic: estar al davant i mirar de maneres diferents aquella realitat que estàs veient: com l'ésser de de Parmènides, com la mobilitat d'Heràclit, com la fugacitat de la impressió sensorial, com una superposició quàntica de moltes realitats, o amb una realitat creada que ve de lluny i que té una base divina, o com una il·lusió enganyosa... Llavors així no és només un exercici de dotze llums diferents i dotze

ombres, sinó també dotze maneres d'interpretar un paisatge. Em poso al davant i em pregunto què és això que tinc al davant. Llavors hi ha diferents camins per respondre i cadascun d'aquests camins m'interpel·len, em resulten atractius, m'obren una manera nova de veure-ho, que comuniquen aspectes diferents del paisatge.

Això que diu el Gimferrer és veritat, però d'una banda fa la sensació que sempre és casualitat, quan ve la música. Però quan et concentres i tens un projecte de llibre, llavors actua la combinatòria de Ramon Llull: has tingut una idea però aquesta idea la combines i combines,... i llavors ets tu que vas a buscar aquestes idees i et fa fer tot un llibre. Jo he estat molt autor de llibres, més fins i tot que de poemes aïllats. Molts poemes meus estan inspirats per l'estructura del llibre de què formaran part. Per exemple, tinc tot un llibre de poesia del cinema, quaranta poemes escrits en una setmana. A vegades el llibre es realitza en una setmana o altres vegades en deu o quinze anys...

¿Els reforma, els poemes?

Alguns sí, alguns no. Però quan faig segona edició o tercera edició, acostumo a revisar...

És molt interessant veure l'original del Càntic de Maragall, a llapis, en què es veuen les correccions.

A mi em va interessar molt la versió original de «The Waste Land» de l'Eliot, corregida per Ezra Pound, amb tot de comentaris: inadmissible, grotesc, molt bo, canvia'l, absolutament ridícul, fora, boníssim...; pràcticament cada tres o quatre versos, hi ha comentaris... Això em va servir molt per aprendre a ser autocrític amb els meus poemes.

En els inicis vostè parla del paisatge de Sitges com a font d'inspiració: la platja, les onades quan trenquen... ¿Quin d'aquests aspectes de la realitat el fascinen i li fan brollar poemes?

Tots, pràcticament tots, i molt sovint inesperats. Aquest estiu, per exemple, vaig escriure el poema «Càlcul i gessamí». Estava a Palerm treballant, a la nit, a l'habitació (l'habitació, per cert, que va ocupar Freud quan va visitar Palerm). Treballo amb la finestra oberta, al juny, i és una habitació amb dos balcons, i al peu d'un d'ells hi ha un jardí amb un gessamí que segons com ve la brisa inunda l'habitació de perfum... Estàs al mig del càlcul i hi irromp la presència del gessamí i de cop i volta, a alta nit, se't combina el càlcul i el perfum, i la bellesa del món t'arriba a través de l'intel·lecte i a través de l'experiència sensorial. Amb la poesia, estàs contínuament en alerta de quines coses poden sortir de qualsevol estímul.

¿I els autors que més l'han influït?

Esprui em va influir molt. Vaig començar a escriure sota la seva influència: *Cementiri de Sinera*, *El caminant i el mur*, *Final de laberint*, *Setmana Santa* ... El vaig conèixer personalment, i també a en Foix, que des del punt de vista de la riquesa verbal m'interessava molt: *Sol, i de dol*, *Les irrealis omegues*. Potser en Maragall és el que sento més proper: un llenguatge més planer, una experiència més propera a la gent. I sant Joan de la Creu, Rilke –Les elegies de Duino, sobretot–, García Lorca –el *Romancero Gitano*, amb aquella riquesa d'imatges, la

presència sensorial dels camps i la presència inquietant de la Guàrdia Civil.... O l'Eliot –*la Terra eixorca* i *Els quatre quartets* com a model de poesia religiosa que m'interessa molt. O en Josep Carner –*Nabí*– o Baudelaire, Mallarmé, Valéry, Octavio Paz, Pere Gimferrer, també són poetes que he llegit molt.

¿En Màrius Torres, no li agrada?

Sí, molt, té molts poemes esplèndids. Però abans em referia a poetes que em servien de referència per escriure jo, no a poetes que tinguin poemes concrets que m'agradin molt. Màrius Torres té una personalitat molt definida i concreta, de manera que dius: «si fas allò seré massa com en Màrius Torres». En canvi, els poetes a què em referia abans m'obrien un camí més ampli, m'acompanyaven més lluny en l'exploració poètica sense tant de risc d'assemblar-me a ells.

I del Càntic de les Criatures de sant Francesc, ¿què en diria?

Sí, efectivament. El que em va impressionar molt la primera vegada que el vaig llegir –fa molts anys– va ser «germà foc», «germana aigua». La paraula «germà». Va ser la primera vegada que ho vaig veure aplicat a això. I fa canviar la teva relació amb la realitat. I les imatges tan ben trobades: casta l'aigua, o el foc fort i poderós... Era una manera diferent de veure el món, era com una finestra nova... Però el que ha fet ell és tan original i poderós que aquella referència ja queda per a tota la humanitat.

Ara llegiré alguns fragments de poemes seus, i vostè me'ls comenta.

«De petit van ser els sentits: la veu de l'orgue...

Després va ser la ment: una primera causa...

Després va ser l'amor: el Déu de la justícia...

i un alè de foc, després, que tot ho unia...»

Sí, em refereixo a tres fonts d'experiències religioses –emoció, raó, justícia– i una quarta que tot ho lliga, més mística: la justícia, la ment i la raó han d'estar juntes. La ment també ha de ser justa i també ha de ser emotiva. I l'emoció també ha de portar la justícia i no ha de defugir la intel·ligència. Això que tot ho lliga està relacionat amb la intensitat de la mística.

Un altre molt bonic:

«Quan dic que crec, no faig un salt al buit...

Quan dic que crec, no vaig contra raó...

Quan dic que crec, dic que no crec en una absència de sentit»

Quan dic que crec, no només dic: em deixo omplir per una joia molt profunda...»

A vegades es diu que creure és irracional, una negació de la raó. Depèn de què creguis que és Déu. Si creus que Déu –com jo crec– és el fonament de la raó, no fas un salt al buit. Certament que mai no serà teu, que mai el posseiràs, que mai no tindràs seguretat... El buit de la inseguretat hi és, però no el buit ontològic. Crec, però no és un creure que la raó no val res, sinó creure en la font de la raó, més profunda que la meua, una raó amorosa, pacificadora...

Aquest em va agradar molt fa anys:

«Abans de la meua primera pregunta vingueren els llibres amb mils de respostes.

No sé preguntar.

Paraules com heures s'arrapen al rostre del món

i fingeixen un món tan real,

que em perdo en jardins de matèria verbal,

i dubto del món circumdant que se'm mostra.

I em falten destrals...»

A mi, a classe sempre m'ha costat preguntar. A l'hora d'investigar em faig moltes preguntes a mi mateix, però tinc un ritme que no acaba de ser ben bé el ritme de les conferències o de les classes, on quedo una mica atabalat per la informació que m'han donat, amb l'ànima en suspens. I després, de mica en mica, les preguntes van venint. No sempre és fàcil preguntar, fer-se bones preguntes.

Aquí vaig entendre que hi havia una reivindicació de l'experiència per sobre de la lectura.

Així és. És millor ensenyar a preguntar-se, a viure directament la força de les preguntes. És a dir, quan expliques una cosa, cal explicar també de quines preguntes ha sorgit. Això jo ho intento molt. De cada cosa, veure que allò que estic explicant sorgeix d'unes preguntes. El principi

d'inèrcia sorgeix per explicar-se com és que la terra gira i no ho notem. Neix d'una pregunta profunda. I tot el que explico, en biologia, en la matèria que sigui, procuro que quedi clara la pregunta que ens fem, d'on surt i a on ens porta. Això bàsicament ho vaig aprendre de donar física quàntica a la facultat de Filosofia. Allà havia de quedar molt clar què t'estàs preguntant, perquè estàs amb gent que està fora de l'especialitat. Però clar, l'important no és la concatenació òbvia de preguntes, sinó aquelles preguntes que de cop i volta et destaroten i et deixen sorprès davant d'un fenomen físic, com una revelació.

Amb aquest concepte de ciència, a aquells que diuen que només creuen allò que poden demostrar, jo els dic que el que és important és la pregunta. I la demostració és el camí entre dues preguntes. I l'essència són les preguntes. Però sovint es té la impressió que l'essencial de la ciència són les demostracions i que les preguntes no tenen tanta importància, i no és així. En la ciència de llibre, es va de demostració en demostració, però la investigació és molt diferent.

Un altre fragment, molt bonic, del seu Càntic Espiritual:
**«Quan em mires sóc més, creixo, existeixo més rotundament
que no pas quan, esvaint-me, em retires Ta mirada...
...Si em deixes de mirar, sóc una estranya opacitat...»**

Això neix de dues experiències de mirada. Una és la mirada de l'enamorat que veu que la persona de qui està enamorat el mira i es fixa en ell... Senyor, i tant que existeixes més! En el moment que et mira amb interès, com creixes! I la segona és la mirada en la física quàntica. En aquest sentit, quan miro, quan observo, la realitat es concreta. L'electró, quan el mires, passa a tenir posició, o velocitat, a ser una cosa adaptada a la meva realitat, i abans no.

En el poema, hi havia el moviment previ, intuïtiu, d'aquestes dues experiències. Però, sobretot, l'experiència amorosa de la mirada. I llavors, de cop i volta, et ve el primer vers sense que sàpigues d'on. I llavors dius: «D'això, ¿què en puc fer?» En puc fer un poema amorós o un cant espiritual. Com que veus que va molt més enllà de cap amor concret, hi sents la mirada de Déu, no la que ens jutja sinó la que ens fa ser. És la faç immensa amb què acaba al Cant de Maragall, però que t'està mirant i la seva mirada et dóna sentit. Ja no cal morir-se i esperar l'altra vida. Ara mateix ja te l'està donant. I si fossis conscient que Déu t'estima... Però són sensacions tan potents que les pots tenir poques vegades. Realment quan et fas conscient d'això entres en un estat d'exaltació i exultació... Per a mi, la meva ànima és la meva biografia escrita per Déu. És el que Déu sap de mi, que és el que em dóna unitat, el que em dóna existència, el que sóc ara, el que jo recordo, el que he oblidat, el que he fet, l'acció que he tingut sobre els altres. L'ànima, en aquest sentit, allò que dóna unitat al jo, és una cosa delicadíssima. L'ànima no és la memòria: he publicat 1500 poemes i no en recordo ni un, però sé fins a quin punt aquests poemes han estat intensament la meva vida. I allò ha estat i és la meva ànima, la meva cosa més profunda, però no ho recordo perquè potser vaig fer coses noves contínuament. L'ànima no és la memòria. La memòria és bonica, sembla una ànima, perquè estableix un pont entre el que eres de petit, el que ets..., però hi ha molts moments que es tapen a la memòria, però en canvi Déu els podria tenir presents. Al cap i a la fi, allò important de nosaltres són poques coses, no gaire....

El que hem estimat

Exactament. I hi ha moltes coses que tampoc no fan cap falta. Entre el conjunt del que processem en el cervell i allò de què realment som

conscients hi ha potser tres ordres de magnitud de diferència. No podem fer atenció a tot el que estem veient. El cervell ho va filtrant, quedant-se amb allò essencial a l'atenció del moment.

¿La poesia del Càntic dels Càntics de la Bíblia, li agrada?

Sí. És fantàstica. D'entrada hi veus un erotisme tan alegre, tan sense inhibicions... Hi ha frescor, espontaneïtat, naturalitat, no hi ha una cosa viciosa... I els elements descriptius, i les metàfores... Tampoc no saps ben bé què hi fa a la Bíblia. Diuen que representa l'amor entre Déu i el seu poble: és una interpretació superposada, que li dóna una força simbòlica addicional i l'enriqueix encara més.

En l'inici és una exaltació de l'amor humà. Després se li va donar un sentit al·legòric.

A mi, em resulten sorprenents de la Bíblia tres coses: com van incloure l'Eclesiastès, el Càntic dels Càntics, i el primer capítol del Gènesi. Aquest primer capítol espiritualment no desautoritza el segon, però l'explicació que fa de l'origen és tan diferent a la del segon que sorprèn. Al segon capítol primer es crea l'home, després el jardí, els animals i al final la dona. En canvi, en el primer capítol, l'home i la dona apareixen al final. Però, ¿i les estrelles i tot això? Però clar, quan vas a Babilònia i et diuen que els seus déus són les estrelles, vols expressar que el teu Déu és més potent que les estrelles. I les estrelles no apareixeran fins al quart dia perquè vegis que abans de les estrelles el meu Déu ja estava actuant. La pàgina i mitja del primer capítol del Gènesi és esplèndidament construïda, amb intel·ligència analítica, força poètica i saviesa espiritual, però és molt diferent al segon capítol amb què començava abans la Bíblia.

No hi ha voluntat científica sinó teològica. Són dos relats d'èpoques diferents que el darrer redactor respecta amb veneració.

Sí. Però no sé com deuria anar. No sé si a la gent d'aquell temps els deuria agradar tant aquell primer capítol del Gènesi que el van posar al davant de tot, com un nou frontispici.

El deuriem redactar els sacerdots tornant de l'exili, perquè posa l'accent en el shabbat, i l'últim redactor de la Bíblia el posa al davant.

Sí, però hi hauria sacerdots que segurament no hi estaven d'acord. No sé fins a quin punt ho van redactar tots, col·lectivament, o només un o dos especialment inspirats i després els altres ho van acceptar... No sé si va ser tan fàcil que el conjunt de sacerdots acceptessin el que potser havien fet dos o tres... Em sembla apassionant.

Era un text estimat, de la tradició. Era difícil treure el capítol segon.

No. Clar que no. Per a mi el mèrit és haver afegit l'altre. No vull dir que haguessin de substituir-ho. Un cop has estimat una cosa no l'abandones.

A més són bons teòlegs. Diu: «Al principi Déu creà el cel i la terra».

Que aquesta frase encapçalí la Bíblia, ho trobo fascinant. Separa la naturalesa de Déu, els éssers són bons i bells però no són sagrats.

Clar. I després ja es va organitzant la naturalesa...

El que és bonic és llegir el text en clau simbòlica, espiritual. El caos primitiu és el propi caos i l'Esperit Sant que plana a sobre ordena les passions... La Bíblia és un univers poètic.

Un univers al qual sóc i he estat molt sensible. Per això, el meu llibre *Poemes de Nadal i Setmana Santa*, comença parlant de la Bíblia – que he estimat des de petit– i acaba parlant de la pregària –que he practicat des de petit. De vegades, hi ha temes ben problemàtics, com l'episodi d'Abraham i el sacrifici d'Isaac. Jo no creuré mai en un Déu que m'exigeixi el sacrifici d'un fill, diuen molts. Però molts d'ells han renunciat a tenir fills per la seva comoditat, o van tenir fills i no se'n van ocupar, o van tenir fills i els van enviar a la guerra, o van avortar, però diuen que no creurien en un Déu que exigeixi el sacrifici dels fills. Quina contradicció! La Bíblia és una gran exploració de la naturalesa humana, de la seva relació amb Déu i la història. M'ha estat molt important, espiritualment i literàriament.

Moltíssimes gràcies. Ha estat un autèntic plaer.